

MAREK ŁAWRESZUK

Katedra Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku

<https://orcid.org/0000-0001-8051-8106>

Pogrzeb nieochrzczonych dzieci w praktyce liturgicznej Cerkwi prawosławnej

Funeral of unbaptized children in the liturgical practice of the Orthodox Church

Abstract

The article addresses the issue of liturgical practice related to the death of unbaptized children. In the historical liturgical tradition of the Orthodox Church, the funeral rite of unbaptized children did not function. This article analyzes changes in the liturgical practice of local churches in Greece and Russia regarding prayer for unbaptized children. The liturgical and pastoral considerations are complemented by a description of the funeral rites of an unbaptized child, prepared on the basis of current Greek and Russian texts.

Keywords: Orthodoxy, Orthodox church, funeral, unbaptized children.

Streszczenie

Artykuł podejmuje zagadnienie praktyki liturgicznej związanej ze śmiercią nieochrzczonych dzieci. W historycznej liturgicznej tradycji Cerkwi prawosławnej obrzęd pogrzebu nieochrzczonych dzieci nie funkcjonował. Niniejszy artykuł analizuje zmiany w praktyce liturgicznej lokalnych cerkwi w Grecji i Rosji dotyczące modlitwy za nieochrzczone dzieci. Uzupełnieniem rozważań liturgicznych i pasterskich jest obrzęd pogrzebowy nieochrzczonego dziecka, przygotowany w oparciu o aktualne greckie i rosyjskie teksty.

Słowa kluczowe: prawosławie, Cerkiew, pogrzeb, nieochrzczone dzieci.

1. Ryty prawosławnych pogrzebów

Praktyka liturgiczna Cerkwi prawosławnej wyszczególnia obrzędy pogrzebu ludzi świeckich, duchownych, mnichów oraz małych dzieci. Cel wszystkich tych obrzędów jest zbieżny i wyraża się we wsparciu zmarłego lub zmarłej w drodze ku Bogu, modlitewnej asyście i prośbie skierowanej do Stwórcy o przyjęcie osoby zmarłej do Królestwa Niebiańskiego. Dodatkowym celem tych nabożeństw jest pasterska troska skierowana do najbliższych, którzy we wspólnej modlitwie odnajdują pocieszenie, apologię ufności i wiary w Boże miłosierdzie oraz ukierunkowanie na dalszą troskę i działania na rzecz osoby zmarłej. Zróżnicowanie obrzędów pogrzebowych dotyczy więc nie celu, w jakim są one sprawowane, lecz osób, których dotyczą. Droga mnicha, jako droga wyrzeczenia się i obumarcia dla świata, już od momentu postrzyżyn nieustannie przypomina o kroczeniu ku wieczności. Stąd obrzęd pogrzebu mnicha akcentuje nie tylko sam akt śmierci, lecz również drogę mnicha, którą przebył od momentu postrzyżyn, stanowiącej drogę „dobrowolnego umierania”¹. Podobnie obrzęd pogrzebu osób duchownych akcentuje drogę życia tego, który stał się narzędziem w rękach Boga, który sprawował Boskie misteria i przewodził wspólnocie wiernych. W praktyce liturgicznej wyodrębniony został również obrzęd pogrzebu małych dzieci, które odeszły do Boga w stanie dziecięcej niewinności, nieobarczone bagażem grzechów². W tym obrzędzie akcentowana jest prośba o przyjęcie do Królestwa Niebiańskiego dziecka, które nie jest obciążone osobistymi grzechami, lecz jest przez Cerkiew określane jako niewinne, co uwidacznia się w wezwaniu: „Jeszcze módlmy się o spokój duszy błogosławionego dziecka N. i według swojej prawdziwej obietnicy darowaniu mu swojego Królestwa Niebiańskiego”³.

Wszystkie wspomniane obrzędy pogrzebowe są uzupełnione o wariant sprawowania związany ze świętem Paschy Chrystusowej. Euchologiony wskazują na odmienny charakter tychże nabożeństw sprawowanych w tygodniu paschalnym. Wszystkie ryty pogrzebowe mają w księgach liturgicznych swoje paschalne warianty. Dotyczy to obrzędu pogrzebu osoby świeckiej⁴, duchownego⁵, mni-

¹ *Euchologion monastyczny*. 2016. Warszawa: Wydawnictwo Warszawskiej Metropolii Prawosławnej, 7–68.

² *Euchologion*. T. I. 2016. Warszawa: Wydawnictwo Warszawskiej Metropolii Prawosławnej, 431–452.

³ *Euchologion*. T. I. 2016, 434.

⁴ *Euchologion*. T. I. 2016, 321–344.

⁵ *Euchologion*. T. I. 2016, 426–430.

cha⁶ oraz dziecka⁷. Związane jest to nie z odmiennym celem sprawowania nabożeństw, lecz z triumfalnym charakterem święta Paschy, w obliczu którego śmierć i przemijanie nie są w stanie wzruszyć fundamentu wiary w Zmartwychwstałego Pana, który wyzwala od śmierci swoje stworzenie.

Wszystkie wspomniane wyżej obrzędy dotyczą członków wspólnoty wiary, tzn. ochrzczonych wiernych. Praktyka liturgiczna traktuje wiarę jako element swobodnego, świadomego wyboru człowieka, który poprzez chrzest dobrowolnie wkracza do cerkiewnej wspólnoty. Z tego względu, szanując wolę i wybór człowieka, rozwinęła obrzędy i nabożeństwa, które wspierają tych, którzy swym wyborem i obraną drogą proszą Boga o pomoc. Ojcowie epoki patrystycznej podkreślali znaczenie świadomego wyboru, negując korzyść płynącą z modlitwy sprawowanej nad osobą niewyrażającą takiej woli⁸. Św. Cyryl Jerozolimski surowo wskazuje, że sam akt modlitewny bez woli i współpracy osoby zainteresowanej jest iluzją: „Jeśli jesteście hipokrytami, ludzie chrzczą was teraz, ale Duch was nie chrzci. A jeśli przyjdiesz przez wiarę, wtedy ludzie służą w widzialnym, a Duch Święty daje niewidzialne”⁹. Opierając się na patrystycznej wykładni, praktyka liturgiczna nie przyswoiła obrzędów i modlitw, które nie dotyczą osoby wierzącej, przynależącej do wspólnoty prawosławnej. Modlitwa za zmarłych, którzy nie byli ochrzczeni w wierze prawosławnej, pozostaje dopuszczalną, a nawet wskazaną modlitwą indywidualną najbliższych. Wyraża się również w tekstach liturgicznych akatysty za zmarłych bądź poszczególnych modlitw nabożeństw sobót rodzicielskich.

O ile w przypadku niewierzących i nieochrzczonych osób dorosłych praktyka cerkiewna wydaje się jasna i niezmienna, o tyle w aspekcie współczesnej opieki duszpasterskiej pojawiło się poważne pytanie o modlitwę Cerkwi za dzieci, które zmarły przed chrztem. Pytanie to należy rozpatrywać w kontekście chrześcijańskiego rozumienia wspólnoty wiary, która jest wspólnotą osobistego wyboru i woli podążania za Chrystusem.

2. Modlitwa za nieochrzczone dzieci – kwestie teologiczne

Kwestia modlitwy za zmarłe, nieochrzczone dzieci została podjęta przez abp. Jerzego Pańkowskiego, który w swej w monografii *Śmierć, pogrzeb i modlitwa*

⁶ *Euchologion monastyczny*. 2016, 69–85.

⁷ *Euchologion*. T. I. 2016, s. 453–454.

⁸ *Tvorenîâ Svâtogo Otcâ našego, Ioanna Zlatousta, arhiepiszopa Konstantinopol'skogo*. T III, ks. 1. 1897. Sankt-Peterburg, 252–253.

⁹ Cyryl Jerozolimski, św. 2000. *Katechezy przedchrzcielne i mistagogiczne*. Tłum. Wojciech Kania. Kraków: Wydawnictwo M, 85.

za zmarłych w Kościele prawosławnym przedstawił głęboką analizę w aspektach: teologicznym, pasterskim i liturgicznym, z uwzględnieniem dziedzictwa myśli patrystycznej¹⁰.

Kwestia praktyki liturgicznej dotyczącej śmierci nieochrzczonych dzieci musi być rozpatrywana w kilku odrębnych aspektach, które dotyczą:

- pogrzebu nienarodzonego noworodka;
- pogrzebu zmarłego w trakcie porodu lub bezpośrednio po porodzie noworodka;
- pogrzebu dziecka, które nie zostało ochrzczone i zmarło niedługo po narodzinach;
- obrzędu, modlitw lub praktyk związanych z bólem rodziców, którzy utracili dziecko.

Wyszczególnienie wskazuje na wątki, które z perspektywy teologicznej i duszpasterskiej wymagają odrębnego podejścia. Śmierć dziecka w łonie matki wiąże ewentualne pragnienie pochówku z przepisami prawa państwowego, może również dotyczyć zarówno poronienia, jak i aborcji. Kwestia śmierci dziecka po porodzie stawia pytania dotyczące czasu i sytuacji, w której znaleźli się rodzice, m.in. pytania o ich świadomość tego, że życie ich dziecka było zagrożone, możliwości udzielenia chrztu choćby w wersji skróconej. W kontekście modlitwy za duszę dziecka ważnym zagadnieniem jest stosunek Cerkwi do rodziców noworodka i działania, które duszpasterz może skierować w ich kierunku.

W przypadku pierwszych trzech aspektów istotnym elementem staje się pytanie o to, dlaczego dziecko nie zostało ochrzczone. Pytanie to staje się niezwykle ważne z perspektywy pasterskiej troski Cerkwi i pozwala na rozwiązanie problemu modlitwy za zmarłe dziecko. W wielu sytuacjach chrzest dziecka nie jest możliwy, m.in. jeśli dziecko przychodzi na świat martwe albo rodzi się ciężko chore i jest poddane intensywnej opiece lekarskiej. Takie przypadki uniemożliwiają udzielenia sakramentu nawet w sytuacji jasnej i zdecydowanej woli rodziców. W sytuacji narodzin ciężko chorego dziecka możliwe jest dokonanie skróconego chrztu, „nawet według rytu maksymalnie uproszczonego przez osobę świecką”¹¹ lub poprzez wezwanie do szpitala duchownego. Analizując ten przykład, musimy odpowiedzieć na pytanie, dlaczego w takiej sytuacji dziecko w chwili śmierci może być nieochrzczone. Odpowiedzi może być kilka:

- brak wystarczającego czasu, brak możliwości kontaktu z dzieckiem związany z procedurami medycznymi;

¹⁰ Jerzy Pańkowski. 2018. *Śmierć, pogrzeb i modlitwa za zmarłych w Kościele prawosławnym*. Warszawa: Wydawnictwo ChAT, 84–96.

¹¹ Pańkowski. 2018. *Śmierć, pogrzeb i modlitwa za zmarłych w Kościele prawosławnym*, 88.

- brak pełnej wiedzy o stanie zdrowia dziecka i zagrożeniu jego życia, wynikające z różnych przyczyn (niepełnej diagnozy, ukrytych wad, niepełnej informacji lekarskiej);
- stan zdrowia matki (m.in. zagrożenie życia matki, powikłania poporodowe i związane z tym procedury lekarskie) oraz psychiczny i duchowy stan rodziców dziecka (szok, rozpacz, próba walki o zdrowie dziecka);
- świadomość religijna rodziców i personelu medycznego;
- brak woli rodziców.

Powyższe odpowiedzi nie wyczerpują spektrum przyczyn, jednak w wystarczający sposób wskazują na złożoność sytuacji. Opinia Phoundoulesa – współczesnego liturgisty prawosławnego, przytoczona przez abp. Jerzego Pańkowskiego, stawia akcent na intencje rodziców i wolę wprowadzenia do wspólnoty wiary ich dziecka¹². Czynnikiem wpływającym na dalsze rozważania staje się wola rodziców, która jednak, w obliczu obiektywnych przeszkód, nie mogła zostać zrealizowana. Jeśli, pomimo intencji ochrzczenia dziecka, sam chrzest nie mógł być dokonany ze względu na śmierć dziecka przed lub w trakcie porodu, z powodu nagłej śmierci bezpośrednio po porodzie, bądź ze względu na podjęte bezpośrednio po porodzie procedury medyczne, ratujące i podtrzymujące życie, to wola rodziców staje się tu argumentem dla uznania przynależności dziecka do wspólnoty wiary. Phoundoules określa to jako „pośrednia” przynależność do Cerkwi, którą można nazwać początkiem katechumenatu¹³. Opinię tę można rozciągnąć i na sytuacje, w których był czas na dokonanie sakramentu, natomiast nie pojawiła się realna możliwość jego sprawowania. Jeśli po porodzie fizyczny lub psychiczny stan zdrowia matki lub obojga rodziców nie pozwolił im na zrealizowanie wcześniej podjętej decyzji, również i ta sytuacja może zostać obiektywnie wytłumaczona. Kwestia religijnej świadomości rodziców dziecka stanowi tutaj istotny klucz, pozwalający na wskazanie, że dziecko nie zostało ochrzczone, natomiast była ku temu pełna wola i zamiar. Analizując kwestie pasterskie, można to spektrum uzupełnić o przykład wierzących rodziców, którzy tracą nieochrzczone dziecko, którzy nie byli świadomi potrzeby chrztu dziecka w szpitalu, nie mieli świadomości znaczenia tego sakramentu dla ich dziecka, bądź opierali się na stereotypowych zasadach związanych z tym sakramentem, które wskazywały określony czas, w którym sakrament ten może być sprawowany. Opierając się na modlitwie św. Jana Chryzostoma z *Boskiej Liturgii*, gdzie duchowny błaga Boga o przebaczenie „za nasze grzechy i ludzką niewiedzę”¹⁴, należy stwierdzić, że

¹² Pańkowski. 2018. *Śmierć, pogrzeb i modlitwa za zmarłych w Kościele prawosławnym*.

¹³ Pańkowski. 2018. *Śmierć, pogrzeb i modlitwa za zmarłych w Kościele prawosławnym*.

¹⁴ *Liturgie Kościoła prawosławnego*. 2003. Tłum. Henryk Paprocki. Kraków: Wydawnictwo M, 82.

wola rodziców nie została odpowiednio ukierunkowana i odpowiedzialność za niedopełnienie w odpowiednim czasie religijnego obowiązku spoczywa nie tylko na rodzicach, lecz i na ich duchowych nauczycielach i pasterzach. Głos Cerkwi epoki soborów powszechnych dość jednoznacznie wskazywał na grzechy mimowolne, które w cytowanej wyżej modlitwie św. Jana Chryzostoma zostały określone jako „ludzka niewiedza”. Ten sam święty ojciec ostro wskazuje, że zwlekanie z chrztem dziecka jest ciężkim grzechem zarówno wierzących rodziców, jak i tych, którzy mogliby lub powinni wpłynąć na ich życie: „Jeśli zaistnieje potrzeba i dziecko nieochrzczone znajdzie się blisko śmierci, chrztu dokonać może diakon, i jeżeli dziecko umrze, chrzest taki jest ważny; jeżeli zaś dziecko umrze nieochrzczone z winy proboszcza, to biada temu proboszczowi! Jeżeli z powodu niefrasobliwości rodziców umrze nieochrzczone dziecko, to biada rodzicom dziecięcia! Toteż rodzice nie powinni całymi latami zwlekać z ochrzczeniem dziecka. Nieoznakowana owca staje się udziałem wilka. Pieczęć Chrystusa chroni tego, kto tę pieczęć ma”¹⁵. Głos Cerkwi jednoznacznie wskazuje na konieczność troski o przyszłość dziecka, wyrażoną wolą i intencją dokonania sakramentu chrztu. Współcześnie nauczanie Cerkwi kładzie duży nacisk na konieczność podejmowania odpowiednich działań w obliczu jakiegokolwiek zagrożenia życia dziecka. Wskazane jest sprawowanie sakramentu chrztu nad małym dzieckiem, co w prawie kanonicznym zostało usankcjonowane stwierdzeniem, że jeśli rodzice przez pięć miesięcy po narodzinach nie ochrzczą swojego dziecka, stają się winni grzechu zaniedbania. W przypadku jakiegokolwiek zagrożenia chrzest powinien być sprawowany bezzwłocznie, przez prezbitera. Obrzęd skrócony znany jest w praktyce liturgicznej i zamieszczony w euchologionach. Schemat składa się z modlitw początkowych, skróconej modlitwy na oświecenie wody, po której kapłan wlewa do wody olej i chrzci dziecko, mówiąc: „chrzczony jest sługa Boży N., w imię Ojca. Amen. I Syna. Amen. I Świętego Ducha. Amen”. Następnie dokonuje namaszczenia świętą mirrą i kończy sakrament śpiewem: „Którzy w Chrystusie ochrzczeni są, w Chrystusa przyobleczeni są. Alleluja”¹⁶. Jeśli sytuacja lub czas nie pozwala na chrzest dokonany przez prezbitera, może go dokonać diakon. Jeśli nie ma duchownych, chrztu może dokonać również wierząca osoba świecka, nawet w najbardziej skróconej formie z wykorzystaniem wody i formuły chrzcielnej: „w Imię Ojca i Syna, i Świętego Ducha”. Chrzest taki, jako wyraz woli rodziców dziecka, jest ważny, aczkolwiek później wyma-

¹⁵ Grzegorz z Nyssy. 2003. O dzieciach przedwcześnie zmarłych 68. W *Bóg i zło. Pisma Bazylego Wielkiego, Grzegorza z Nyssy i Jana Chryzostoma*. Oprac. J. Naumowicz, 86. Kraków: Wydawnictwo M; Nikolas Vasiliadis. 2005. *Tajemnica śmierci*. Tłum. Andrzej Bień, Katarzyna Korszak. Białystok: Bratczyk, Orthdruk, 297.

¹⁶ *Euchologion*. 2016, 55–57.

gane jest uzupełnienie o modlitwy i obrzędy, a także misterium świętej mirry, dokonane już przez prezbitera.

Skupienie uwagi na intencji dokonania chrztu, pomimo jego realnego braku, stawia kwestię pochówku zmarłych nieochrzczonych dzieci w innym świetle i pozwala Cerkwi objąć je duszpasterską opieką, dopuszczając je do wspólnoty modlitewnej i włączając je do Ciała Chrystusowego. Z perspektywy prawosławnej teologii dziecko takie nie jest osobą niewierzącą, lecz tym, które zmierzało do wspólnoty wiary, podobnie do katechumena było na drodze do chrztu i właśnie w tym momencie odeszło do życia wiecznego.

Podjęcie to nie jest nowe i ujawnia się w następujących historycznych świadectwach Cerkwi prawosławnej:

2.1. Okres katechumenatu

Czas ten był okresem przygotowania do przyjęcia misterium chrztu. Zdaniem Aleksandra Schmemanna „okres ten stanowi integralny element liturgii chrzcielnej”¹⁷. Jest to więc początek chrztu; „przygotowanie” związane z etapem katechumenatu realnie nie kończy się z momentem zanurzenia w wodzie chrzcielnej, a jest kontynuowane przez całe życie, jako „przygotowanie do życia wiecznego z Bogiem”¹⁸. Rozpoczęcie okresu katechumenatu to świadomy akt człowieka, jego wybór drogi życia. Wejście w czas katechumenatu, mimo że wiązało się z przyjęciem chrztu dopiero po upływie kilku miesięcy lub nawet 2–3 lat, oznaczało, że osoba pragnie być z Chrystusem. Z tego powodu Cerkiew włączyła modlitwy za katechumenów i ich błogosławieństwo do *Boskiej Liturgii*. Z perspektywy liturgicznej włączenie to pozwala na modlitwę za tych, którzy stali się katechumenami, jednak zmarli przed kąpielą odrodzenia, tj. chrztem. O znaczeniu drogi przygotowania świadczy również konieczność posiadania duchowego opiekuna, tj. chrzestnego (cs. Восприемник), który na podstawie 6. kanonu soboru z Neocezarei jest niezbędny dla duchowego przygotowania katechumena¹⁹. Również sam przebieg katechumenatu jednoznacznie wskazuje na katechizację, przygotowanie i oczekiwanie na ostateczne, pełne wejście do wspólnoty wiary.

¹⁷ Alexander Schmemmann. 2000. *Of water and the spirit. A liturgical study of Baptism*. Crestwood (New York): St. Vladimir's Seminary Press, 16.

¹⁸ Schmemmann. 2000. *Of water and the spirit. A liturgical study of Baptism*, 16.

¹⁹ Mihail Arranz. 2003. *Izbrannye sočinieniâ po liturgike*. T. I: *Taistva Vizantijskogo Evhologią*. Moskva: Institut filosofii, teologii i istorii sv. Fomy, 230.

2.2. Modlitwy przed okresem katechumenatu

Wczesnochrześcijańska tradycja koncentrowała się na chrzcie osób dorosłych. Mimo to chrzest dzieci od początku był dla Cerkwi naturalnym działaniem, o czym świadczą m.in. Dzieje Apostolskie (Dz 16,33), które opisują, jak Paweł i Syłas ochrzcili strażnika więziennego „wraz z całym swym domem”. Ponieważ schematy modlitewne opisywały chrzest ludzi dorosłych, istotne miejsce w starych rękopisach liturgicznych zajmowały modlitwy poprzedzające czas katechumenatu. Pomimo błędnych wskazań A. Schmemanna, modlitwy pierwszego, ósmego i czterdziestego dnia po narodzinach dziecka nie są późne, lecz mogą być odnalezione w najstarszych euchologionach²⁰. Istnienie tych modlitw w praktyce cerkiewnej potwierdza znaczenie intencji i woli rodziców.

2.2.1. Modlitwa pierwszego dnia

W euchologionach znajdują się „Modlitwy odmawiane pierwszego dnia, gdy kobieta urodzi dziecko”, które łączą prośby i dziękczynienie wygłaszane za matkę z prośbami w intencji zbawienia i zdrowia dziecka: „(...) Zachowaj ją i to niemowlę, które urodziła (...)”²¹; „(...) urodzone przez nią niemowlę zachowaj od wszelkiego jadu, wszelkiego zła, wszelkiej przeciwnej burzy i od złych duchów, dziennych i nocnych (...)”²²; „(...) zrodzonemu niemowlęciu pozwól pokłonić się ziemskiej świątyni, którą przygotowałeś dla oddawania czci świętemu Twemu imieniu”²³. Cerkiew wznosi modlitwy za dziecko, pomimo że nie jest jeszcze ochrzczone²⁴.

2.2.2. Modlitwa ósmego dnia

Ósmego dnia po narodzinach, zgodnie z praktyką euchologionu, dziecko przynoszone jest do świątyni i czytane są nad nim modlitwy. Miguel Arranz, analizując treść modlitwy i symbolikę obrzędu, nazywa ją „Modlitwą nadania Imienia”²⁵. Wielka litera przy imieniu jest celowa, albowiem charakter tej modlitwy wskazuje, że dziecko otrzymuje swoje imię [N1], przyjmuje imię Boże [N2] oraz przyjmuje znak krzyża [N3]. „Panie, Boże nasz, do Ciebie modlimy się i Ciebie prosimy, aby światłość Twego oblicza wywarła znamię [N2] na tym oto słudze Twoim, N. [N1], i aby krzyż Jednorodzonego Twego Syna wywarł znamię

²⁰ Arranz. 2003. *Izbrannye sočineniâ po liturgike*, 222.

²¹ *Euchologion*. 2016, 7.

²² *Euchologion*. 2016, 8.

²³ *Euchologion*. 2016.

²⁴ Pańkowski. 2018. *Śmierć, pogrzeb i modlitwa za zmarłych w Kościele prawosławnym*, 88.

²⁵ Arranz. 2003. *Izbrannye sočineniâ po liturgike*, 222.

[N3] w jego sercu i myślach (...)”²⁶. Treść modlitwy koresponduje z błogosławieństwem kapłana, który „znaczy czoło, usta i piersi noworodka”. Modlitwa ta stanowi już nie tylko prośbę skierowaną do Boga, lecz dzięki niej dokonywane jest również działanie nad nowo narodzonym dzieckiem. Treść modlitwy nawiązuje do starotestamentowego obrzędu ósmego dnia, tj. do obrzezania. Chrześcijański obrzęd zamienia obrzezanie modlitwą. Cieleśne znamię zamienione zostaje duchowym znamieniem dokonywanym w czasie czytania modlitwy na czole, ustach i piersiach²⁷. Starotestamentowy, widoczny znak staje się duchowym znamieniem „w jego sercu i myślach”²⁸. Modlitwa wskazuje, że człowiek przyjmuje Imię Boże. Z tego względu jest tym, który nosi w sercu Chrystusa – „chrystonością”. Współcześnie rozpowszechniła się praktyka odczytywania modlitw pierwszego i ósmego dnia bezpośrednio przed chrztem dziecka, co jednak nie stanowi zmiany eklezjalnego postrzegania nowo narodzonego, który przez rodziców wprowadzany jest do wspólnoty wiary. Oba obrzędy modlitewne mogą być określone wprowadzeniem dziecka do Cerkwi.

2.2.3. Modlitwy czterdziestego dnia

W polskim euchologionie modlitwy te są określone „dla matki”²⁹, przy czym należy wiedzieć, że dotyczą one zarówno matki, jak i dziecka. W tekstach modlitw pojawiają się prośby ukierunkowanie na kolejny etap, tj. doprowadzenie dziecka do chrztu świętego: „(...) A zrodzone przez nią dziecko pobłogosław, rozwijaj, uświęć, napelnij mądrością, cnotami, rozumem, gdyż Ty przywiódłeś je na świat i pokazałeś mu światło zmysłowe, aby stało się także godnym w czasie, który określiłeś, światłości umysłowej i zostało włączone do świętego Twojego stada (...)”³⁰; „(...) Władco wszechwładny, także to przyniesione niemowlę, aby okazać je Tobie, wszystkich Stwórcy, pobłogosław i skieruj ku wszelkiemu dziełu dobremu i Tobie odpowiadającemu, odpędzając od niego wszelką przeciwną moc znakiem Twego krzyża. Ty bowiem chronisz niemowlęta, Panie, a przeto niech stanie się ono godnym świętego chrztu, otrzyma część wybranych w Twoim królestwie, zachowując wraz z nami łaską świętej i Współtotej, i Niepodzielnej Trójcy (...)”³¹; „(...) pobłogosław to dziecko wraz z jego rodzicami i z chrzestnymi, i spraw, aby w czasie właściwym zostało odrodzone wodą i duchem. Zjednocz je ze świętym Twoim stadem duchowych

²⁶ *Euchologion*. 2016, 11.

²⁷ Marek Ławreszuk. 2014. *Modlitwa wspólnoty. Historyczny rozwój prawosławnej tradycji liturgicznej*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 206.

²⁸ Arranz. 2003. *Izbrannye sočineniâ po liturgike*, 283.

²⁹ *Euchologion*. 2016, 13.

³⁰ *Euchologion*. 2016, 15.

³¹ *Euchologion*. 2016, 17.

owiec, nazywających się imieniem Chrystusa Twego (...)”³². Obrzęd ten został przez M. Arranza określony jako „uczynienie nieochrzczonego chrześcijanina”, przy czym powołuje się on na słowa Ojców Kościoła³³. Po tej modlitwie we wspólnocie wczesnochrześcijańskiej dzieci mogły spokojnie oczekiwać czasu ich przyszłego chrztu, uczestnicząc w nabożeństwach, zaś w świadomości cerkiewnej nie pojawiał się problem dotyczący prawa czy możliwości modlitwy za takie dzieci.

2.3. Powołanie dzieci

W historycznej tradycji liturgicznej można wyznaczyć dwa etapy katechumenatu. Pierwszy etap związany jest z przedstawionymi wyżej modlitwami i może być określany jako „pierwszy katechumenat”. W tym czasie ukierunkowaniem i pomocą służył dziecku rodzic chrzestny – duchowy opiekun i przewodnik. Drugi rozpoczynał się na 40 dni przed Paschą Chrystusową i był okresem, w którym nad katechumenem troskę roztaczał biskup i cała Cerkiew. Pierwszy etap stanowi Boską epifanię, tj. objawienie Boga człowiekowi, które dokonuje się poprzez ukazanie stworzonego świata, objawienie Bożego imienia i zachętę do przyjęcia krzyża Chrystusowego³⁴. Jak więc widzimy, już po narodzinach dziecka powinna rozpocząć się, zgodnie z nauczaniem i praktyką Cerkwi, droga wejścia do wspólnoty wiary. Niezależnie od tego, w którym momencie dziecko rozpoczyna tę drogę, Cerkiew uznaje ten początek za wyrażenie woli i świadomej intencji życia we wspólnocie Chrystusowej. Z tego względu dziecko takie traktowane jest jako „nieochrzczony chrześcijanin”, który jeszcze czeka na realizację swojej drogi (chrzest), ale który posiada już „prawa” osoby wierzącej, staje się w pewnym stopniu członkiem wspólnoty.

Powyższe historyczne świadectwa jednoznacznie wskazują na wytyczenie drogi do Chrystusa dla dzieci chrześcijańskich rodziców, którzy pragną je wychować w wierze. Na tej drodze chrzest nie był początkiem, lecz kontynuacją wcześniej podjętych kroków. Opierając się na tych wskazaniach, można odpowiedzieć na podstawowe pytanie dotyczące cerkiewnego pogrzebu nieochrzczonych dzieci.

W świetle prawosławnej eklezjologii, modlitwy i sakramenty mogą być sprawowane jedynie nad tymi, którzy wyrażają na to swą wolę i sami zwracają się do Boga za pośrednictwem Cerkwi. Wszelkie modlitwy i sakramenty do-

³² *Euchologion*. 2016, 18–19.

³³ Arranz. 2003. *Izbrannye sočineniâ po liturgike*, 222.

³⁴ Arranz. 2003. *Izbrannye sočineniâ po liturgike*, 277–278.

konywane wbrew woli są sprzeczne z prawosławnym nauczaniem³⁵. Jak na to wskazuje historia prawosławnej tradycji liturgicznej, wejście dzieci na drogę zbawienia i życia we wspólnocie wiary zależało od intencji i woli rodziców. W takim kontekście kwestia pogrzebu dzieci nieochrzczonych powraca w przypadku, kiedy wierzący rodzice, z różnych przyczyn, nie ochrzcili swojego dziecka, które zmarło.

3. Obrzędy pogrzebowe nieochrzczonych dzieci

Współcześnie na ten temat wypowiedziały się synody lokalnych Cerkwi. W każdej z niżej opisanych reakcji uwidacznia się ten sam kontekst troski duszpasterskiej. Opierając się na nauczaniu Cerkwi prawosławnej, przepisach prawa kanonicznego, tradycji liturgicznej oraz teologii pasterskiej, można wyszczególnić dwa ujęcia tego problemu: 1) jeśli rodzice pragnęli ochrzcić dziecko, co jednak z obiektywnych i niezależnych przyczyn nie zostało zrealizowane; 2) jeśli rodzice zaniedbali troskę o chrzest dziecka i jego wprowadzenie do wspólnoty wiary. W drugim przypadku prawo cerkiewne wskazuje, że takie postępowanie rodziców stanowi znak ich lekkomyślności i jest ich grzechem. Zwraca na to uwagę komentarz w euchologionie po modlitwie ósmego dnia³⁶. W pierwszym przypadku synody greckiej, amerykańskiej, rumuńskiej, cypryjskiej i rosyjskiej Cerkwi prawosławnej spójnie ukazują zbieżne drogi duchowego i modlitewnego wsparcia dla rodziców oraz modlitwy za zmarłe dziecko.

W 1908 r. Rumuńska Cerkiew Prawosławna zezwoliła na pochówek nieochrzczonych zmarłych dzieci, których rodzice byli prawosławni. Ustalono również schemat krótkiego nabożeństwa. W 2010 r. Synod Rumuńskiej Cerkwi Prawosławnej rozwinął swoje postanowienia, wyszczególniając następujące sytuacje: jeśli dziecko prawosławnych rodziców urodziło się martwe, odbywa się krótkie nabożeństwo pogrzebowe (Trysagion oraz modlitwy pocieszenia dla rodziców zaczerpnięte z obrzędu pogrzebu dzieci); jeśli nad dzieckiem przeczytano modlitwy pierwszego, ósmego czy czterdziestego dnia, ale nie zostało ono przed śmiercią ochrzczone, pochówek odbywa się zgodnie z obrzędem pogrzebu dzieci ochrzczonych³⁷. Dodatkowo wskazano konieczność dalszych prac nad kwestią pochówku i modlitewnego wspomnienia dzieci nieochrzczonych.

³⁵ Marek Ławreszuk. 2014. *Sakrament małżeństwa: liturgiczna symbolika i znaczenie sakramentu małżeństwa w kościele prawosławnym*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 28–32.

³⁶ *Euchologion*. 2016, 13.

³⁷ Pańkowski. 2018. *Śmierć, pogrzeb i modlitwa za zmarłych w Kościele prawosławnym*, 90.

3 lipca 2001 r. Święty Synod Greckiej Cerkwi Prawosławnej zatwierdził i rozpowszechnił tekst „Obrzędu pogrzebu nieochrzczonego dziecka wierzących rodziców”³⁸. Synod Prawosławnej Cerkwi w Ameryce (OCA) w 2015 r. przyjął opracowany tekst „Obrzędu modlitwy po poronieniu lub narodzinach martwego dziecka”, który dotyczy zarówno próśb skierowanych w intencji zmarłego dziecka, jak też jego rodziców. 6 lutego 2018 r. Święty Synod Cypryjskiej Cerkwi Prawosławnej zatwierdził tekst „Porządku modlitw za zmarłe nieochrzczone dzieci”. 14 lipca 2018 r. Święty Synod Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej przyjął i zaakceptował do liturgicznego wykorzystania „Porządek modlitw za zmarłe dzieci, które nie przyjęły łaski świętego chrztu”³⁹.

Grecka praktyka zezwala na pogrzeb nieochrzczonego dziecka, uznając intencję i wolę rodziców. W praktyce wymagane jest spełnienie dwóch warunków. Pierwszym jest prośba jednego z rodziców, który musi być prawosławnym chrześcijaninem, skierowana do odpowiedniej władzy cerkiewnej. Drugim warunkiem jest pozytywna odpowiedź na pytanie, czy wykorzystano wszystkie możliwe sposoby, m.in. maksymalnie skrócony chrzest, co jednak z przyczyn obiektywnych nie zostało zrealizowane⁴⁰. Dokument Cerkwi w Grecji postrzega nieochrzczone zmarłe dzieci prawosławnych rodziców jako katechumenów i wskazuje na cel takiego pogrzebu jako duszpasterską troskę o rodzicach.

³⁸ *Žurnaly zasedaniâ Svâšennogo Sinoda ot 14 iülâ 2018 goda* (2018, 07, 14), (5.02.2019). <http://www.patriarchia.ru: http://www.patriarchia.ru/db/text/5236824.html>.

³⁹ *Žurnaly zasedaniâ Svâšennogo Sinoda ot 14 iülâ 2018 goda*.

⁴⁰ Pańkowski. 2018. *Śmierć, pogrzeb i modlitwa za zmarłych w Kościele prawosławnym*, 89.

Tabela 1. Obrzęd pogrzebu nieochrzczonych dzieci w praktyce greckiej i rosyjskiej (polskie tłumaczenie z adiustacją i komentarzami)

Praktyka liturgiczna Greckiej Cerkwi Prawosławnej	Praktyka liturgiczna Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej
Obrzęd pogrzebu nieochrzczonego dziecka wierzących rodziców	Porządek modlitw za zmarłe dzieci, które nie przyjęły łaski świętego chrztu
Prezbiter: Błogosławiony Bóg nasz, w każdym czasie, teraz i zawsze, i na wieki wieków. <i>W czasie przeniesienia ciała zmarłego dziecka do cerkwi lub cmentarza śpiewamy Święty Boże.</i> <i>Tam rozpoczynamy Psalm 118: Błogosławieni nieskalani w drodze (...), lecz bez wezwań i kończących modlitw.</i>	Prezbiter: Błogosławiony Bóg nasz, w każdym czasie, teraz i zawsze, i na wieki wieków. Trysagion. Przenajświętsza Trójco. Ojczę nasz. Prezbiter: Albowiem Twoje jest królestwo i moc, i chwała, Ojca i Syna, i Świętego Ducha, teraz i zawsze, i na wieki wieków.
<i>Uwagi:</i> Obrzęd pogrzebu w praktyce greckiej sprawowany jest „przed świątynią”, lecz za zgodą biskupa może być sprawowany w narteksie cerkwi⁴¹. Praktyka grecka nawiązuje do obrzędu pogrzebu osoby dorosłej, wskazując na przeniesienie ciała zmarłego z domu do świątyni. Rosyjska praktyka pozwala na sprawowanie obrzędu poza świątynią. Grecka praktyka śpiewu Nieskalanych, tj. Psalmu 118, wskazuje na brak ektenii za zmarłego, które rozdzielają kolejne części (stacje) psalmu.	
Tropariony, ton 4: Z duszami sprawiedliwych zmarłych daj odpoczynek, Zbawco, duszy zmarłego Twego sługi, zachowując ją w błogosławionym życiu, które Ty masz, miłujący człowieka. Panie, w Twoim miejscu spoczynku, gdzie odpoczywają wszyscy Twoi święci, daj też odpoczynek duszy Twego sługi, albowiem jedyny jesteś miłujący człowieka. Chwała... Ty jesteś Bogiem, który zstąpił do hadesu i skruszył więzy skowanych, sam daj też odpoczynek duszy Twego sługi. I teraz... Jedyna czysta i nieskalana Dziewico, która w niewypowiedziany sposób poczęłaś Boga, błagaj o zbawienie jego duszy.	
<i>Uwagi:</i> W Euchologionie słowiańskim tropariony te śpiewane są przed przeniesieniem ciała zmarłego do cerkwi. W praktyce liturgicznej rozpowszechniono również ich śpiew po przeczytaniu modlitwy rozgrzeszenia, co jednak nie jest odnotowane w wersjach pisanych.	

⁴¹ Pańkowski. 2018. *Śmierć, pogrzeb i modlitwa za zmarłych w Kościele prawosławnym*, 89.

Diakon: Bądźmy uważni.

Prokimien, ton 3: Błogosławiona droga, którą dzisiaj idziesz, gdyż przygotowano tobie miejsce odpoczynku.

Werset: Do Ciebie, Panie, zawołam, Boże mój, nie odpowiadaj mi milczeniem.

Diakon: Oto mądrość!

Lektor: Czytanie Listu świętego Apostoła Pawła do Rzymian (Rz 6,9-11).

Diakon: Bądźmy uważni!

Lektor: Bracia, Chrystus, powstawszy z martwych, już więcej nie umiera, śmierć nad Nim nie ma już władzy. Bo to, że umarł, umarł dla grzechu tylko raz, a że żyje, żyje dla Boga. Tak i wy rozumieście, że umarliście dla grzechu, życie zaś dla Boga w Chrystusie Jezusie, Panu naszym.

Prezbiter: Pokój tobie, lektorze.

Lud: Alleluja, alleluja, alleluja.

Werset: Błogosławiony, którego wybrałeś i przyjąłeś, Panie.

Diakon: Oto mądrość! Staśmy prosto!

Wysłuchajmy świętej Ewangelii!

Prezbiter: Pokój wszystkim.

Lud: I duchowi twemu.

Prezbiter: Czytanie świętej Ewangelii według Łukasza (Łk 18,15-17, 26-27).

Lud: Chwała Tobie, Panie, chwała Tobie.

Diakon: Bądźmy uważni!

Prezbiter: W owym czasie przynosili Mu również niemowlęta, żeby na nie ręce włożył, lecz uczniowie, widząc to, szorstko zabraniali im. Jezus zaś, przywołał je do siebie i rzekł: «Pozwólcie dzieciom przychodzić do Mnie i nie przeszkadzajcie im: do takich bowiem należy królestwo Boże. Zaprawdę, powiadam wam: Kto nie przyjmie królestwa Bożego jak dziecko, ten nie wejdzie do niego». Zapytali ci, którzy to słyszeli: «Któż więc może być zbawiony?» Jezus odpowiedział: «Co niemożliwe jest u ludzi, możliwe jest u Boga».

Lud: Chwała Tobie, Panie, chwała Tobie.

Uwagi:

W Euchologionie tradycji słowiańskiej prokimien jest opisany jako „Prokimien, ton 8”⁴².

Czytanie Listu Pawła do Rzymian stanowi fragment przeznaczony do czytania w czasie sakramentu chrztu – Rz 6,3-11.

⁴² *Euchologion*. 2016, 305.

Diakon: Do Pana módlmy się.

Lud: Panie, zmiłuj się.

Prezbiter: W pokoju do Pana módlmy się.
I kolejne wezwania, po których dodaje:

Prezbiter: O sługach Bożych N. i N.,
cierpiących utratę dziecka [dosł. noworodka – M. Ł.], i o ich rodzinie i najbliższych,
i o ich pocieszenie, do Pana módlmy się.

Lud: Panie, zmiłuj się.

Prezbiter: Aby Pan Bóg zmiłował się nad
sługami Swymi i przez miłosierdzie Swoje
przebaczył im wszelkie przewinienia, da-
rował im uleczenie i spokój dusz i ciał, do
Pana módlmy się. **Lud:** Panie, zmiłuj się.

Prezbiter: Aby Pan Bóg nie odwrócił
oblicza Swojego od cierpiących sług Swo-
ich, lecz przyjął modlitwy teraz za nich
przez nas wznoszone, do Pana módlmy
się. **Lud:** Panie, zmiłuj się.

Prezbiter: O uleczenie wszelkiej ich bo-
leści i smutku nawiedzeniem łaską Ducha
Pocieszyciela, do Pana módlmy się. **Lud:**
Panie, zmiłuj się.

Prezbiter: Aby Miłosierny Pan usłyszał
lament niegodnych sług Swoich, tak jak
usłyszał niewiastę Chananejkę, wzywają-
cą do Niego, i uleczył, i pocieszył cierpią-
ce sługi Swoje, do Pana módlmy się. **Lud:**
Panie, zmiłuj się.

Prezbiter (*jeśli urodziło się martwe dzie-
cko*): O szybkie wybawienie służebnicy
Bożej N. od wszelkich bólów i trosk,
i podniesienie jej z niemocy i nieczystości
wszechmogącym słowem Bożym, do Pana
módlmy się. **Lud:** Panie, zmiłuj się.

Prezbiter: O nieosądzone i miłościwe
przyjęcie zmarłego dziecięcia i darowanie
mu (jej) życia przyszłego wieku, do Pana
módlmy się. **Lud:** Panie, zmiłuj się.

Prezbiter: O wybawienie nas z wszel-
kiego utrapienia, gniewu i niebezpieczeń-
stwa, do Pana módlmy się. **Lud:** Panie,
zmiłuj się.

Prezbiter: Wspomóż, zbaw, zmiłuj się
i ochroń nas, Boże, łaską Twoją. **Lud:**
Panie, zmiłuj się.

Prezbiter: Najświętszą, przeczystą, bło-
gosławioną, pełną chwały Władczynię na-
szą Bogurodnicę i zawsze Dziewicę Marię
ze wszystkimi świętymi wspomniawszy,
sami siebie, wszyscy siebie nawzajem
i całe życie nasze Chrystusowi Bogu od-
dajmy. **Lud:** Tobie, Panie.

Prezbiter: Ty, Panie, który w tym, obecnym życiu strzeżesz dzieci z powodu prostoty i niewinności ich serc. Zachowaj ich na łonie Abrahama w miejscu przyszłego życia i daj im zamieszkać w miejscu promieniającym światłem, tam, gdzie dusze sprawiedliwych mają swoją siedzibę. Przyjmij w pokoju duszę Twego sługi N., albowiem powiedziałeś: do takich bowiem należy królestwo Boże. Albowiem jedynie Twoje jest Królestwo Niebiańskie i Tobie chwałę oddajemy z Ojcem Twoim przedwiecznym, i z Najświętszym, i Dobrym, i Życiodajnym Twoim Duchem, teraz i zawsze, i na wieki wieków. Lud: Amen.	Prezbiter: Panie Boże, panowanie Twoje niewysłowione i chwała Twoja niedościgniona, łaska Twa bezmierna i miłość do człowieka niewyrażalne; spójrz na nas, Władco, i łaską Twoją ubogać nas i modlących się z nami. Albowiem Tobie przynależy wszelka chwała, cześć i pokłon, Ojcu i Synowi, i Świętemu Duchowi, teraz i zawsze, i na wieki wieków. Lud: Amen.
<i>Następnie dodaje następującą modlitwę.</i> Modlitwa za rozpaczających: Prezbiter: Panie, Panie, pocieszenie uciśnionych, pociecho tych, którzy oplakują i wsparcie wszystkich przygnębionych. Utul w Twojej miłosiernej łasce tych, którzy są pogrążeni w żałobie po tym, który zasnął. Uzdrów wszelki ból leżący w ich sercach i obdarz spokojem na łonie Abrahama sługę Twego, który zasnął w nadziei zmartwychwstania. Albowiem Ty jesteś odpoczynkiem sług Twoich i Tobie chwałę oddajemy, Ojcu i Synowi, i Świętemu Duchowi, i teraz, i zawsze, i na wieki wieków. Lud: Amen.	<i>Następnie:</i> Diakon: Do Pana módlmy się. Lud: Panie, zmiłuj się. Prezbiter: Władco, Panie Jezusie Chryste, Boże nasz, Boże duchów i ciała wszelkiego, który zrodziłeś się z Ducha Świętego i Marii Dziewicy, i w grocie, i żłóbku złożony zostałeś dla zbawienia świata, Ty jesteś przyzywający dzieci i obejmujący je, i mówiący: Pozwólcie dzieciom przychodzić do Mnie i nie przeszkadzajcie im: do takich bowiem należy Królestwo Niebiańskie. Ty przyszedłeś uzdrowić wszelką niemoc w ludziach i Twoją śmiercią śmierć podeptałeś, darując życie światu. Do Ciebie modlimy się i Ciebie prosimy, wejrzyj na Twoje sługi i na Twoje dzieła, i utul ich płacz żałosny o przedwczesnym przeniesieniu nowo narodzonego ich dziecięcia N., i pocieszenie im daruj. A z nich zrodzone dziecko, które nie przyjęło świętego chrztu, obdarz Swą dobrocią. Albowiem Ty jesteś odpoczynkiem dusz i ciał naszych, i Tobie chwałę oddajemy, z niemającym początku Twoim Ojcem, i z Najświętszym, i Dobrym, i Życiodajnym Twoim Duchem, teraz i zawsze, i na wieki wieków. Lud: Amen.

Prezbiter: Chwała Tobie, Chryste Boże, nadziejo nasza, chwała Tobie! Diakon: Chwała Ojcu i Synowi, i Świętemu Duchowi, i teraz, i zawsze, i na wieki wieków. Amen. Panie, zmiłuj się (<i>trzy razy</i>). Ojcze, pobłogosław! Prezbiter: Chrystus, prawdziwy Bóg nasz, jako nieśmiertelny Król rządzący żywymi i zmarłymi, który powstał z martwych, dla modlitw najczystszej swojej Matki, świętych, sławnych i chwalebnych apostołów, błogosławionych i bogobojnych Ojców naszych i Matek, świętych i chwalebnych Przodków Abrahama, Izaaka i Jakuba, świętego i sprawiedliwego przyjaciela Łazarza, przebywającego cztery dni w grobie, i wszystkich swoich świętych, duszę zmarłego swego sługi N. niech umieści w przybytkach sprawiedliwych, da odpoczynek na łonie Abrahama, zaliczy do sprawiedliwych i zmiłuje się nad nami, bo jest dobrym i miłującym człowieka. Prezbiter: Poprzez modlitwy świętych Ojców, Panie Jezusie Chryste, Boże nasz, zmiłuj się nad nami i zbaw nas. Lud: Amen.	Prezbiter: Oto mądrość! Najświętsza Bogurodzico, zbaw nas! Lud: Czcigodniejszą od Cherubinów... Prezbiter: Chwała Tobie, Chryste Boże, nadziejo nasza, chwała Tobie! Lud: Chwała Ojcu i Synowi, i Świętemu Duchowi, i teraz, i zawsze, i na wieki wieków. Amen. Panie, zmiłuj się (<i>trzy razy</i>). Ojcze, pobłogosław! Prezbiter: Chrystus, prawdziwy Bóg nasz, rządzący żywymi i zmarłymi, dla modlitw najczystszej swojej Matki, świętych, sławnych i chwalebnych apostołów, błogosławionych i bogobojnych Ojców naszych i wszystkich świętych, zmarłe dziecię, które nie przyjęło świętego chrztu, dobrocią Swoją umieści na łonie Abrahama, a nad nami zmiłuje się, bo jest dobrym i miłującym człowieka.
<i>Kiedy ciało zostanie złożone w grobie, prezbiter sypie ziemię i mówi: Do Pana należy ziemia i wszystko, co ją napelnia. Prochem jesteś i w proch się obrócisz.</i>	

Źródło: opracowanie własne⁴³. Na podstawie: *Service for the Burial of an Unbaptised Child of Christian Parents*, 2011; *Posledovanie o usopših mladenceh, ne priemših blagodatì svâtago Krešeniâ*, 2018⁴⁴.

Przedstawione nabożeństwa greckiej i rosyjskich Cerkwi nieznacznie różnią się w postawionych w modlitwie akcentach. Praktyka grecka przywołuje schemat modlitewny oparty na obrzędach pogrzebowych euchologionów. Praktyka rosyjska ogranicza obrzęd do ektenii i modlitwy, gdzie większy nacisk kładziony jest na żalobę i rozpacz rodziców. Wspólna dla obu schematów jest troska o duszę zmarłego dziecka, które jednak, w oparciu o nauczanie Cerkwi, nie jest grzeszne i nie wymaga błagań o „odpuszczenie grzechów”. Jeśli przyjrzymy się w tym kontekście obrzędowi pogrzebowemu euchologionów i zignorujemy warstwę teks-

⁴³ Por. tłumaczenie tekstu rosyjskiego ks. Grzegorza Cebulskiego w: Pańkowski. 2018. *Śmierć, pogrzeb i modlitwa za zmarłych w Kościele prawosławnym*, 92–96.

⁴⁴ *Service for the Burial of an Unbaptised Child of Christian Parents*. W *Funeral Service*. Sydney: St. Andrew's Orthodox Press, 174–177. *Posledovanie o usopših mladenceh, ne priemših blagodatì svâtago Krešeniâ*, Moskwa 2011 (12.03.20190). <http://www.patriarchia.ru/db/text/5237124>.

ową skupioną na oczyszczeniu i odkupieniu z grzechów osoby zmarłej, to okazuje się, że proponowane obrzędy pochówku nowo narodzonych i nieochrzczonych dzieci zasadniczo nie różnią się w kwestii podjętych wątków. Celem obu tych nabożeństw jest wyrażenie współczucia i zrozumienia wobec tragedii rodziców z jednoczesną katechizacją i, w oparciu o słowa Zbawiciela, udzielenie pocieszenia i wsparcia. Odpowiada to patrystycznej zasadzie wyrażanej m.in. przez św. Jana Chryzostoma, który w obliczu ludzkiej tragedii wskazywał na konieczność podjęcia kilku kroków, których kolejność jest istotna. Są nimi: 1) współczucie i zrozumienie bólu oraz 2) „słowa pociechy i wsparcia, odwołujące się do prawdy Słowa Bożego”⁴⁵.

Zakończenie

Niezależnie od przyjętych w lokalnych Cerkwiach schematów obrzędów liturgicznych, we wszystkich tych modlitwach przejawia się duszpasterska troska i chrześcijańskie współczucie i miłosierdzie. Wspólnym mianownikiem tych wszystkich ustaleń wydaje się być wyartykułowana bądź zrealizowana w konkretnych działaniach wola i intencja wierzących, prawosławnych rodziców. W odpowiedzi na to Cerkiew otacza nieochrzczone dzieci swą troską, kontynuując wolę rodziców i modląc się o błogosławieństwo, spokój duszy i zbawienie ich dzieci. Ważnym podsumowaniem staje się stwierdzenie abp. Jerzego Pańkowskiego, który kwestię troski Cerkwi skłonił słowami: „Duszpasterska troska nie pozwala jednak duszpasterzowi pozostawić bez pomocy i tak już zrozpaczonych śmiercią dziecka rodziców. Zgodnie z przyjętym porządkiem kanonicznym, w tego rodzaju kwestiach duszpasterskich kapłan powinien zwrócić się do swego biskupa, który określi przebieg i charakter takiego pochówku”⁴⁶. Praktyka liturgiczna Cerkwi prawosławnej rozwija się więc w odniesieniu do katechetycznej homilii św. Grzegorza z Nyssy, który pocieszając lamentujących po stracie dziecka rodziców, przywoływał wykorzystane w obu obrzędach słowa Jezusa Chrystusa (Łk 18,15-17) i mówił: „Choć dziecko odeszło od ciebie, to odeszło do Władcy, zamknęło oczy dla ciebie, ale otwarło dla wiecznego światła; porzuciło twój stół, ale przystąpiło do anielskiego; wyciągnięta została roślina stąd, ale przesadzona do rajy [...] Smucisz się, że zanikło piękno ciała? To dlatego, że nie widzisz prawdziwego piękna – duszy, radującej się [...]”⁴⁷. Praktyka liturgiczna Cerkwi prawosławnej, ukazując duchowe i głębokie zrozumie-

⁴⁵ Vasiliadis. 2005. *Tajemnica śmierci*, 288.

⁴⁶ Pańkowski. 2018. *Śmierć, pogrzeb i modlitwa za zmarłych w Kościele prawosławnym*, 91.

⁴⁷ Grzegorz z Nyssy. 2003. *O dzieciach przedwcześnie zmarłych*, 88–90.

nie idei wspólnoty Chrystusowej, wyrażającej się w woli i intencji jej wiernych, uwzględniając przytoczone w tekście uwarunkowania, otacza duchową opieką zmarłe nieochrzczone dzieci i ich rodziców.

Bibliografia

- Arranz Mihail. 2003. *Izbrannye sočineniâ po liturgike*. T. I: *Taistva Vizantijskogo Evhologiâ*, Moskwa: Institut filosofii, teologii i istorii sv. Fomy.
- Cyryl Jerozolimski, św. 2000. *Katechezy przedchrzcielne i mistagogiczne*. Tłum. Wojciech Kania. Kraków: Wydawnictwo M.
- Ławreszuk Marek. 2014. *Modlitwa wspólnoty. Historyczny rozwój prawosławnej tradycji liturgicznej*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Ławreszuk Marek. 2014. *Sakrament małżeństwa: liturgiczna symbolika i znaczenie sakramentu małżeństwa w kościele prawosławnym*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Naumowicz Jerzy. Oprac. 2003. *Bóg i zło. Pisma Bazylego Wielkiego, Grzegorza z Nyssy i Jana Chryzostoma*. Kraków: Wydawnictwo M.
- Pańkowski Jerzy. 2018. *Śmierć, pogrzeb i modlitwa za zmarłych w Kościele prawosławnym*. Warszawa: Wydawnictwo ChAT.
- Schmemmann Alexander. 2000. *Of water and the spirit. A liturgical study of Baptism*. Crestwood (New York): St. Vladimir's Seminary Press.
- Vasiliadis Nikolas. 2005. *Tajemnica śmierci*. Tłum. Andrzej Bień, Katarzyna Korszak. Białystok: Bratczyk, Orthdruk.